

3.2 Obyvatelstvo podle věku, rodinného stavu a vzdělání

- průměrný věk v Jihomoravském kraji se zvyšuje, převyšuje republikový průměr
- 56 % obyvatel starších 15 let žije v manželství
- podíl vysokoškolsky vzdělaných osob převyšuje republikový průměr

Věková skladba obyvatelstva je základním prvkem pro jakékoliv hodnocení demografického vývoje. Je provázána s přirozeným pohybem obyvatelstva, jistě platí, že vyšší zastoupení mladšího obyvatelstva je zárukou vyšší porodnosti a nižší úmrtnosti a samozřejmě naopak. Podobná je i spjatost s migrací, lidé volí změnu bydliště především v nižším věku, kdy se stěhují za prací, za partnerem, za lepším bydlením.

Dlouhodobým trendem ve vývoji **věkového složení obyvatelstva** Jihomoravského kraje, stejně jako obyvatelstva České republiky, je stárnutí, klesající zastoupení nejnižších věkových kategorií. Jak se v kraji měnily podíly vybraných věkových skupin celkem i u mužů a žen v letech 2004 proti roku 2000 je patrné z tabulky 3.2.1. V roce 2004 bylo v kraji 165 175 osob ve věku 0 až 14 let, tvořily 14,7 % populace kraje, jejich podíl se však proti roku 2000 snížil o 1,3 bodu. Ještě vyšší pokles podílu byl zaznamenán u skupiny věku 15 až 24 let. V roce 2004 151 030 osob v této skupině tvořilo 13,4 % obyvatelstva, tento podíl se snížil o 1,6 bodu. U zbývajících tří věkových skupin zahraničních produktivní věk (ve věku 25 až 29 let bylo 98 392 osob – 8,8 % celku, ve věku 30 až 49 let pak 315 971 osob – 29,1 % celku a ve věku 50 až 64 let 228 966 osob – 18,1 % celku), se podíly v roce 2004 zvýšily, nejvýrazněji u poslední skupiny, a to o 1,9 bodu. Ve věkových skupinách 65 až 69 let (46 051 osob - 4,1 % celku) a 70 až 79 let (80 452 osob – 7,2 % z celku) se podíly na celkovém počtu obyvatelstva nepatrně snížily, zvýšil se jen podíl osob starších 80 let (37 164 osob – 3,3 % celku), a to o 0,6 bodu. U věkové skupiny nad 65 let se používá podrobnější dělení věkových kategorií. Podle zohlednění naděje na dožití kategorie do 69 resp. 79 let znamenají tzv. aktivní věk důchodců. U generace nad 80 let je již vyšší pravděpodobnost zvýšených nákladů na lékařskou nebo ústavní péči, na potřebu vyšší péče či pozornosti za strany rodiny.

Tab. 3.2.1 Struktura obyvatel podle vybraných věkových skupin k 31. 12.

	Celkem			Muži			Ženy		
	2000 ¹⁾	2004	rozdíl 2004 - 2000 v bodech	2000 ¹⁾	2004	rozdíl 2004 - 2000 v bodech	2000 ¹⁾	2004	rozdíl 2004 - 2000 v bodech
Počet obyvatel	1 127 987	1 123 201 ²⁾	-0,4	546 851	544 878 ²⁾	-0,4	581 136	578 323 ²⁾	-0,5
v tom ve věku (%):									
0 - 14	16,0	14,7	-1,3	16,9	15,6	-1,3	15,2	13,9	-1,3
15 - 24	15,1	13,4	-1,6	16,0	14,2	-1,8	14,3	12,8	-1,5
25 - 29	8,3	8,8	0,4	8,8	9,2	0,4	7,9	8,3	0,4
30 - 49	27,8	28,1	0,3	29,1	29,4	0,4	26,6	26,9	0,3
50 - 64	18,4	20,4	1,9	18,1	20,2	2,0	18,7	20,6	1,9
65 - 69	4,2	4,1	-0,1	3,8	3,7	-0,1	4,7	4,5	-0,2
70 - 79	7,4	7,2	-0,2	5,8	5,7	0,0	9,0	8,5	-0,4
80 a více	2,7	3,3	0,6	1,7	2,0	0,4	3,7	4,5	0,8

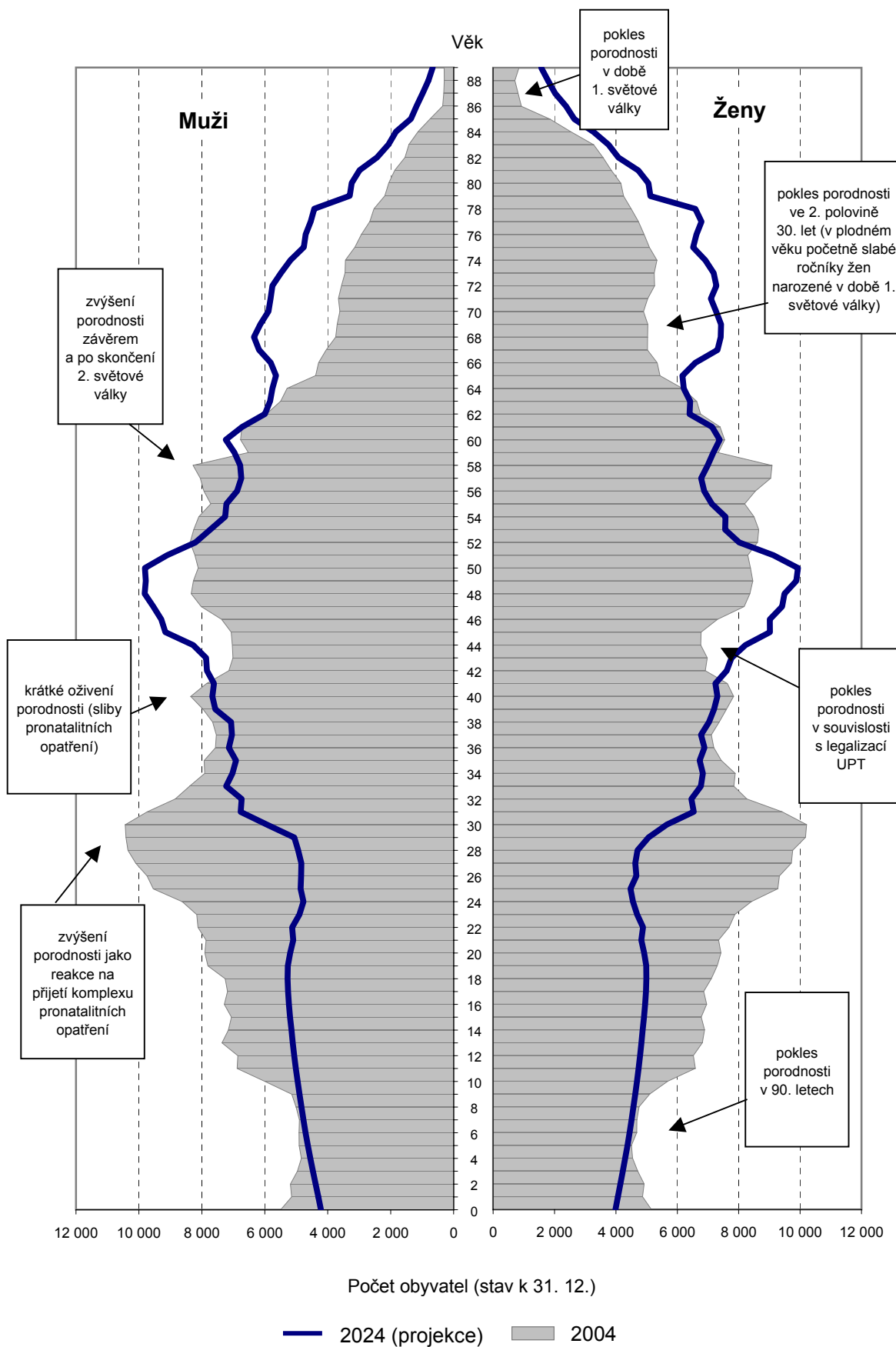
¹⁾ stav k 1. 1. 2001 (počet obyvatel zpětně bilancován podle výsledků SLDB 2001)

²⁾ změna v %

Zajímavostí bylo podstatně odlišné zastoupení jednotlivých věkových kategorií v roce 2004 mezi muži a ženami. Srovnáme-li vzájemně podíly věkové kategorie mužů a žen, až do 49 let věku jsou vždy vyšší podíly u mužů (zároveň byly vyšší i absolutní počty mužů). Ovšem od 50 let výše jsou vyšší podíly u věkových skupin žen (zároveň jsou vyšší i absolutní počty žen). Vysvětlením je skutečnost, že se dlouhodobě rodí více chlapců, na druhé straně se ženy dožívají vyššího věku.

Věkové složení obyvatelstva kraje v roce 2004 v podstatě odpovídalo republikové struktuře. Odchyly bylo možno vidět u jednotlivých okresů, a to jak proti podílům krajským, tak republikovým. Odlišoval se především „nejstarší“ okres Brno-město a „nejmladší“ okres Znojmo, zejména ve spodních a horních věkových kategoriích. Rozdíly jsou patrné z tabulky 3.2.2. Například u kategorie do 15 let byl podíl u Znojma o 1,0 bodu vyšší proti republikové hodnotě, u Brna-města o 1,6 bodu nižší. V kategorii 70 až 79 let byl podíl u Brna-města vyšší o 0,9 bodu a u nejvyšší věkové kategorie o 0,8 bodu vyšší proti republikové hodnotě.

Graf 1 Věkové složení obyvatelstva v Jihomoravském kraji

Tab. 3.2.2 Věková struktura obyvatel k 31. 12. 2004 podle okresů

	Počet obyvatel	v tom ve věku (%)								Průměrný věk
		0 - 14	15 - 24	25 - 29	30 - 49	50 - 64	65 - 69	70 - 79	80 a více	
Česká republika	10 220 577	14,9	13,4	8,7	28,2	20,8	4,1	7,0	3,0	39,8
Jihomoravský kraj	1 123 201	14,7	13,4	8,8	28,1	20,4	4,1	7,2	3,3	40,0
Blansko	107 592	15,4	13,5	8,7	27,7	20,1	4,3	7,3	3,0	39,7
Brno-město	367 729	13,3	12,7	8,9	27,6	21,5	4,4	7,9	3,8	41,4
Brno-venkov	165 692	15,5	12,8	8,7	28,4	20,3	4,0	6,9	3,3	39,7
Břeclav	123 132	15,2	14,3	8,7	28,8	20,1	3,8	6,4	2,9	39,1
Hodonín	157 750	15,1	14,4	8,7	28,8	19,2	4,1	6,8	3,0	39,3
Vyškov	87 088	15,3	14,0	8,8	28,1	19,6	3,9	7,1	3,1	39,4
Znojmo	114 218	15,9	14,2	8,8	28,2	19,7	3,7	6,5	3,1	38,9

V rámci kraje v roce 2004 činil podíl obyvatelstva ve věku 15 až 64 let, tedy v produktivním věku, celkem 70,7 %, nejvyšší byl v okrese Břeclav (71,8 %), Hodonín (71,0 %), Vyškov (70,9 %) a Brno-město (70,6 %). Podíl obyvatelstva staršího 65 let v kraji představoval 14,6 % z celku, nejvyšší byl v okrese Brno-město (16,0 %) a v okrese Blansko (14,6 %). Pro úplnost, nejvyšší zastoupení dětské kategorie bylo v okrese Znojmo (15,9 %), nejnižší v okrese Brno-město (13,3 %).

Věkovou strukturu obyvatelstva nejlépe ilustruje „strom života“, což je grafické znázornění věkového složení. Kresba stromu života je deformovaná, nepravidelná, zobrazuje výkyvy v porodnosti. Negativní nepravidelnosti – zářezy jsou tvořeny slabými populačními ročníky, pozitivní nepravidelnosti – výstupky jsou dány početnějšími ročníky. Ve všeobecnosti – poklesy i zvýšení porodnosti byly dány hospodářskými a politickými událostmi.

V grafu věkového složení podle projekce jsou znázorněny hodnoty roku 2004 a roku 2024. U kresby roku 2004 u poklesu porodnosti jsou dosud patrná období první světové války a hospodářské a politické krize třicátých let. Dále vliv legalizace umělého přerušování těhotenství od roku 1958, zlom v porodnosti v letech 1979 a 1980 v důsledku cenových opatření, kdy se zvýšily ceny potravin, průmyslového zboží a vybraných služeb. Zřetelný je trvalý pokles porodnosti v devadesátých letech. Oživení porodnosti je zaznamenáno po ukončení první světové války, dále nástupem německé okupace, ukončení druhé světové války, vlna na počátku 70. let, kdy byla přijata řada propopulačních opatření, především zvýšení přídavek na děti.

Tab. 3.2.3 Charakteristiky věkové struktury obyvatelstva

	2000	2001	2002	2003	2004	Rozdíl 2004 - 2000
Průměrný věk	39,0	39,2	39,5	39,8	40,0	1,0
Věkový medián	37,7	38,0	38,3	38,6	38,9	1,2
Index stárí	89,7	91,8	94,0	96,7	99,1	9,4
Index závislosti I.	23,0	22,4	21,9	21,2	20,8	-2,2
Index závislosti II.	20,6	20,6	20,6	20,5	20,6	0,0
Index ekonomického zatížení	43,5	43,0	42,5	41,8	41,4	-2,1

V textové tabulce 3.2.3 jsou uvedeny analytické charakteristiky věkové skladby. **Průměrný věk** je aritmetický průměr dat o dokončeném věku za jednotlivé osoby (zvýšený o konstantu 0,5 roku). Hodnota vyjadřuje průměrný věk žijících obyvatel, není ho možno spojovat s průměrným věkem při úmrtí, ani zaměřovat s nadějí na dožití (střední délkou života). V roce 2004 dosáhl průměrný věk obyvatelstva kraje hodnoty 40,0 roku, proti roku 2000 se zvýšil o 1,0 roku. Nejnižším věkovým průměrem v kraji vynikal okres Znojmo (38,9 roku), nejvyšším pak okres Brno-město (41,4 roku). Změna průměrného věku oproti roku 2000 byla nejvýznamnější v okresech Břeclav a Hodonín (zde se shodně zvýšil věk o 1,3 roku), nejnižší změna byla v okrese Brno-venkov (zvýšení o 0,6 roku). Právě v okrese Brno-venkov je zřejmě příčinou nižšího stárnutí stěhování obyvatelstva v produktivním věku právě z Brna-města.

Dalším ukazatelem v tabulce je **věkový medián**, je to střední hodnota, která rozděluje celou populaci uspořádanou podle věku na dvě stejně početné části. V roce 2004 tato hodnota činila 38,9 let a byla o 1,2 roku vyšší, než v roce 2000. Znamená to, že právě 561 600 obyvatel kraje mělo věk vyšší než 38,9 let.

Vzájemné poměry mezi počty osob v dětském, produktivním a poproduktivním věku udávají uvedené indexy – index stárí, závislosti (I, II) a ekonomického zatížení. **Index stárí** udává počet osob starších 65 let na 100 dětí ve věku 0 až 14 let. Zvyšující se index stárí vyjadřuje fakt, že počet osob přecházející v daném období do skupiny poproduktivního věku je vyšší, než počet narozených dětí. **Index závislosti I** udává počet

dětí na 100 osob ve věku 15 až 64 let, **index závislost II** udává počet osob starších než 65 let na 100 osob ve věku 15 až 64 let a konečně **index ekonomického zatížení** udává počet dětí a počet osob starších 65 let na 100 osob ve věku 15 až 64 let. Uvedené hodnoty potvrzují nižší přírůstek počtu dětí, přibližně stejné poměry v počtech osob v produktivním a poproduktivním věku. Do budoucna je však i v souladu s projekcí obyvatelstva možno očekávat rostoucí hodnotu indexu závislosti II a tím i indexu ekonomického zatížení především z důvodu nárůstu počtu osob starších 65 let na úkor osob v produktivním věku.

Údaje o struktuře obyvatelstva podle rodinného stavu a podle vzdělání jsou převzaty z výsledků Sčítání lidu, domů a bytů 2001. Jelikož v období mezi cenzy nejsou podrobnější data k dispozici, je možno hodnotit vývoj v těchto oblastech pouze ve vztahu k předešlému sčítání, posuzovat rozdílnost struktury mezi okresy, rozdíly proti republikovým údajům.

K datu sčítání v roce 2001 žilo v kraji 947 580 osob starších 15 let. Z tohoto počtu bylo 25,6 % osob svobodných, 56,2 % ženatých či vdaných, 8,5 % rozvedených a 9,3 % ovdovělých (u 0,5 % osob nebyl rodinný stav zjištěn). Z porovnání se strukturou obyvatelstva podle stavu za Českou republiku vyplynulo, že u dvou kategorií byl podíl v kraji proti republice vyšší a u dvou nižší, rozdíly však nebyly nijak výrazné. Vyšší, a to o 0,9 bodu, bylo zastoupení ženatých či vdaných a o 0,2 bodu byl vyšší podíl ovdovělých. Podíl svobodných a rozvedených byl proti republikovému údaji nižší (u svobodných o 0,5 bodu, u rozvedených o 1,0 bodu).

Z jednotlivých okresů kraje svými odchylkami proti krajským i republikovým hodnotám vybočoval okres Brno-město, podíl ženatých (vdaných) byl o 3,4 bodu nižší proti kraji, naproti tomu podíl rozvedených byl o 2,9 bodu vyšší. Velikost podílů u ostatních okresů v porovnání s republikovými hodnotami (vyšší podíly u ženatých či vdaných, nižší u rozvedených) zřejmě úzce souvisí s úrovní religiozity regionu.

Tab. 3.2.4 Obyvatelstvo ve věku 15 a více let podle rodinného stavu (SLDB 2001)

	Obyvatelstvo ve věku 15 a více let	v tom rodinný stav (%)				
		svobodní	ženatí, vdané	rozvedení	ovdovělí	nezjištěno
Česká republika	8 575 198	26,1	55,3	9,5	9,1	0,0
Jihomoravský kraj	947 580	25,6	56,2	8,5	9,3	0,5
Blansko	89 757	25,3	58,5	6,6	9,3	0,3
Brno-město	322 164	26,0	52,8	11,4	9,0	0,7
Brno-venkov	132 828	23,7	59,3	7,0	9,6	0,3
Břeclav	103 446	26,0	56,6	7,6	9,3	0,4
Hodonín	133 188	25,8	57,9	6,6	9,4	0,3
Vyškov	72 001	25,4	57,7	7,0	9,5	0,4
Znojmo	94 196	26,3	56,8	7,2	9,4	0,3

Největší skupinou byly osoby ženaté či vdané. Ovšem být ženatý či vdaná nutně neznamená, že osoba žije v manželství. Svědčí o tom údaj, že v manželství žilo 248 976 mužů a stejný počet žen (34 403 ženatých či vdaných osob tedy žilo mimo manželství). Z tohoto počtu tvořilo 85,8 % (213 535 mužů a stejně žen) oboustranné první manželství.

V neformálním partnerství muže a ženy, označovaném jako „faktické manželství“, žilo celkem 10 591 mužů a stejný počet žen. Faktická manželství nebyla zdaleka jen záležitostí svobodných partnerů – 50,7 % mužů bylo rozvedených (46,0 % žen), svobodných mužů bylo 39,3 % (34,0 % žen). Oboustranně svobodných bylo pouze 2 463 párů.

V uplynulých letech došlo ke změnám ve věkové skladbě populace, posílilo se sice zastoupení osob starších než 15 let, měnil se však i pohled mladší generace na instituci manželství, zvyšoval se věk, ve kterém byl sňatek uzavírán. Vývoj struktury obyvatelstva podle rodinného stavu, tedy situace proti předešlému sčítání, hovořil o výrazných posunech v zastoupení svobodných a ženatých či vdaných. Podíl svobodných osob byl v roce 2001 o 5,4 bodu vyšší než v roce 1991, naproti tomu podíl ženatých či vdaných poklesl o 6,9 bodu. O počtech sňatků a rozvodů bude dále pojednáno v následující kapitole.

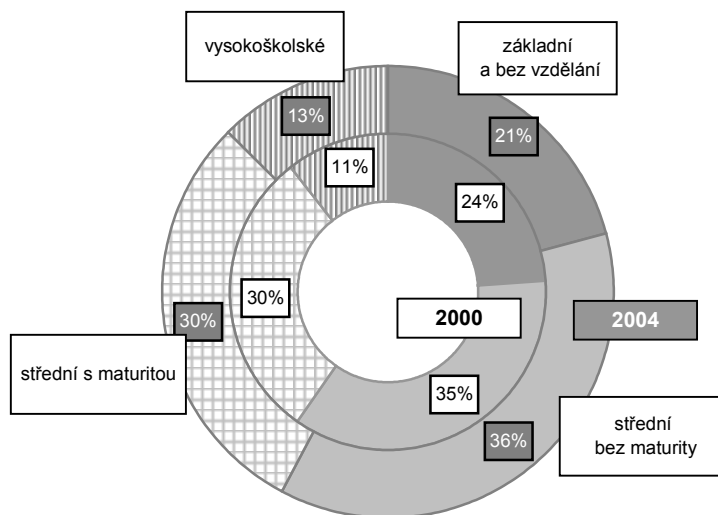
Tab. 3.2.5 Vzdělání obyvatel ve věku 15 a více let podle okresů (SLDB 2001)

	Obyvatelstvo ve věku 15 a více let	v tom nejvyšší ukončené vzdělání (%)				
		základní a neukončené vč. nezjištěného	vyučení a stř. odborné bez maturity	úplné střední s maturitou	vyšší a nástavbové	vysokoškolské vč. vědecké přípravy
Česká republika	8 575 198	24,7	38,0	24,9	3,5	8,9
Jihomoravský kraj	947 580	23,3	37,0	24,6	3,4	10,3
Blansko	89 757	22,3	42,2	23,9	3,3	7,2
Brno-město	322 164	17,5	29,6	29,0	4,6	17,9
Brno-venkov	132 828	23,3	42,0	23,5	3,0	7,2
Břeclav	103 446	28,9	39,6	21,6	2,6	5,5
Hodonín	133 188	27,9	40,5	21,8	2,7	6,0
Vyškov	72 001	25,4	40,7	22,7	2,9	7,2
Znojmo	94 196	29,7	40,1	20,6	2,6	5,5

Informace o **vzdělanostní struktuře** obyvatelstva ve věku 15 a více let jsou, jak již bylo uvedeno, převzaty ze zpracování výsledků sčítání lidu 2001. V tabulkovém přehledu 3.2.5 je uvedena struktura vzdělání za kraj, nejsou zde uvedeny 2 kategorie – bez vzdělání (3 256 osob, tj. 0,3 % osob nad 15 let) a nezjištěno (8 643 osob, tj. 0,9 % osob nad 15 let). Základní vzdělání včetně neukončeného mělo ke dni sčítání 2001 celkem 220 758 osob starších 15 let, což bylo 23,3 % obyvatel kraje. Oproti republikovému podílu byl podíl kraje v této kategorii vzdělání o 1,4 bodu nižší. Nejvyšší podíl osob se základním vzděláním byl ve věkové skupině obyvatel 65 a více let, a to 43,1 %. Následovala věková skupina do 24 let s 41,1 %, zde byl ale předpoklad, že většina osob byla ještě zapojena v procesu vzdělávání. V absolutních počtech osob se základním vzděláním převažovaly ženy, bylo jich dvakrát více (71 684 mužů – 15,8 % z celku a 149 074 žen – 30,2 % z celku).

Osob s učňovským vzděláním a vzděláním středním bez maturity bylo 351 000, tvořily 37,0 % obyvatel starších 15 let. Proti celorepublikovému podílu to bylo o 1,0 bodu méně. Tento typ vzdělání měl největší zastoupení ve skupině osob ve věku 25 až 34 let, a to 43,6 %. V tomto stupni vzdělání měly v absolutních počtech převahu muži (204 679 mužů a 146 321 žen), i podíl mužů s tímto vzděláním byl vyšší než u žen, tvořil 45,0 % z celkového počtu, u žen to bylo 29,7 %.

Graf 2 Obyvatelstvo Jihomoravského kraje podle vzdělání (VŠPS)

Osob se středním vzděláním s maturitou, včetně vyššího vzdělání, bylo 266 099, což bylo 28,0 % obyvatel ve věku nad 15 let (28,4 % za Českou republiku). Z hlediska věku těchto osob jich bylo nejvíce ve stáří 25 až 34 let, a to 35,7 %. U osob této úrovně vzdělání byl vyšší počet žen (152 790 žen a 113 309 mužů), podíl žen s tímto vzděláním tvořil 31,0 %, u mužů 24,9 %.

Osob vysokoškolsky vzdělaných bylo ke dni sčítání 2001 celkem 97 824, 15,9 % z nich je ve věkové kategorii 35 až 44 let a 13,8 % ve věku 25 až 34 let. Z celkového počtu bylo 58 919 mužů a 38 905 žen, podíl mužů s vysokoškolským vzděláním činil 13,0 %, u žen pak 7,9 %. Podíl za kraj byl proti údaji

za Českou republiku o 1,4 bodu vyšší, počet vysokoškolsky vzdělaných osob, žijících v kraji, tvořil 12,8 % vysokoškoláků v republice.

Z jednotlivých okresů kraje v porovnání s republikovými hodnotami je možno uvést okres Znojmo a jeho o 5,0 bodu vyšší zastoupení osob se základním a nedokončeným vzděláním, okres Blansko, kde byl o 4,2 bodu vyšší podíl vyučených a nebo okres Brno-město, který se výrazně lišil u všech kategorií vzdělání, především o 9,0 bodu vyšším zastoupením vysokoškolsky vzdělaných osob.

V grafu 2. je uvedena struktura vzdělání obyvatel starších 15 let zjištěná výběrovým šetřením pracovních sil. Tyto údaje jsou dopočtené, je z nich však patrná změna podílu obyvatel se základním vzděláním ve prospěch podílu vysokoškolsky vzdělaných a osob se středním vzděláním s maturitou.

Změny ve věkové skladbě obyvatelstva velmi úzce souvisí se strukturou podle rodinného stavu, jsou též spjata se strukturou vzdělání osob. Provázanost věkové skladby, migrace a přirozené měny je zase úzce spjata i se sociálním a ekonomickým stavem oblasti, s velikostí sídel. Možnost pracovního uplatnění, resp. dosah pracovních příležitostí, atraktivnost z pohledu bydlení, možnost společenského vyžití, vše má souvislost se skladbou obyvatelstva.